

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-014
назди Донишгоҳи давлатии молия ва
иқтисоди Тоҷикистон
(734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14)

Тақризи

муқарризи расмӣ, доктори илмҳои иқтисодӣ Садриддинов Манучеҳр Исломиддинович ба диссертатсияи Зухуров Бахтиёр Искандарович дар мавзӯи “Истифодабарии самараноки сарватҳои табиӣ ҳамчун омили рушди иқтисодӣ минтақа (дар мисоли вилояти Хатлон)” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодӣ минтақавӣ ва ҳудудӣ пешниҳод шудааст.

1. Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Диссертатсияи Зухуров Бахтиёр Искандарович дар мавзӯи “Истифодабарии самараноки сарватҳои табиӣ ҳамчун омили рушди иқтисодӣ минтақа (дар мисоли вилояти Хатлон)”, ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодӣ минтақавӣ ва ҳудудӣ пешниҳод шудааст, ба ин бандҳои зерини Шиносномаи номгӯи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодӣ минтақавӣ ва ҳудудӣ мутобиқ мебошад: 2. Тақсимои ҳудудии захираҳои иқтисодӣ; ҷанбаҳои назариявӣ, методӣ ва амалии ҷойгиркунии корхонаҳо, фирмаҳои тиҷорати хурд ва миёна, кластерҳои иқтисодӣ, корхонаҳои бахши ҷамъиятӣ, хоҷагиҳои хонаводагӣ; 9. Арзёбии нақши минтақа дар иқтисодӣ милли (нишондиҳандаҳо, методҳо, методологияи таҳлил); махсусгардониҳои истеҳсоли минтақаҳо; ҷанбаи ҳудудии сохтори иқтисодӣ, қонуниятҳои шаклдигаркунии он; сиёсати сохторӣ ва азнавсозии сохторӣ; 16. Коркарди методологияи таҳлил ва методикаи арзёбии амалкарди сохторҳои корпоративӣ, тиҷорати хурду миёна, корхонаҳои бахши ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар минтақаҳо ва ноҳияҳои маъмурӣ. Проблемаҳои истифодаи оқилонаи дороиҳои моддӣ ва ғайримоддӣ минтақаҳо – захираҳои табиӣ, пойгоҳи моддию техникӣ, сармояи инсонӣ ва ғ.; 19. Самаранокии истифодаи омилҳои истеҳсолот дар рушди иқтисодӣ минтақавӣ. Қонуниятҳо ва хусусиятҳои ташкил ва идоракунии сохторҳои иқтисодӣ дар минтақаҳо. Бартарихи мутлақ ва нисбии кластерҳои иқтисодӣ минтақавӣ; 25. Таъминоти инвестиционӣ минтақаҳо. Танзими инвестисияҳо дар минтақаҳо. Лоихаҳои инвестиционӣ ҳудудӣ. Мухити сармоягузорӣ бо дарназардошти воҳидҳои минтақавию ҳудудӣ. Баланд

бардоштани ҷолибияти сармоягузорӣ ва самаранокии истифодаи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар минтақаҳо.

2. Мубрам будани мавзӯи диссертатсия.

Дар доираи ҳамаи низомҳои иқтисодӣ истифодабарии самараноки сарватҳои табиӣ дар ҳудуди муайян, яъне сатҳи миллий ва минтақавӣ ва аз ин ҳисоб беҳтар намудани вазъи иқтисодии мамлакат масъалаи аввалиндараҷа, муҳим ва авлавиятдошта маҳсуб меёбад. Омӯзиш ва таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ ҳангоми дуруст ба роҳ мондани сиёсати иқтисодии минтақавӣ имкон медиҳад, ки рушди устувор ва мутавозини тамоми дигар соҳаҳои иқтисодиёти миллий пурра таъмин карда шаванд. Бояд дар назар дошт, ки истифодабарии сарватҳои табиӣ дар ҳудуди минтақа аз мавҷудияти ҳолати рушду устувор, мутавозин ва бомайлони соҳаҳои гуногуни бахши воқеии иқтисодиёт вобастагӣ дорад. Тибқи назарияи иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ сарватҳои табиӣ ҳамон ҳолат самаранок мавриди истифода қарор дода мешаванд, агар онҳоро на танҳо ҳамчун омили истеҳсолот, инчунин ҳамчун унсuri таркибии сиёсати иқтисодии минтақа мавриди истифода қарор диҳем. Ин нуқтаро зикр намуда, дар бештари адабиётҳои иқтисодӣ мавҷудияти сарватҳои табииро арзёбӣ менамоянд. Хушбахтона, дар ҳудуди минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, алаҳусус дар ҳудуди вилояти Хатлон сарватҳои табиӣ зиёд мушоҳида мегарданд ва онҳоро тӯли мавҷудияти низоми иқтисоди нақшавӣ (даврони шӯравӣ) ва бозорӣ (даврани муосир) дуруст ба роҳ монда истодаем. Дар ин замина муаллифи таҳқиқоти илмӣ дуруст қайд менамояд, ки барои вилояти Хатлон ва умуман, барои кишвар, ки захираҳои бойи табииро доро мебошад, азҳудкунии захираҳои кашфнашуда ва истихроҷу коркарди онҳо шартҳои муҳими рушди минбаъдаи ҳар як минтақа ба ҳисоб меравад.

Дар банди мазкур муаллифи диссертатсия диққати асосиро ба масъалаҳои истифодаи самаранок ва оқилонаи сарватҳои табиӣ аз ҳисоби мавҷудияти иқтисодии бойи табиӣ-захиравии минтақа равона сохта, низоми имрӯзаи муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодиро маҳз аз ҳисоби ҳамин унсур вобаста медонад ва ин нуқтаи назар қомилан дуруст арзёбӣ карда мешавад. Чунки ҳислати асосии фарқкунандаи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз ҳангоми мавҷудияти сарватҳои бойи табиӣ дар назар дошта мешавад.

3. Дарачаи наwgонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд.

Наwgонии илмии таҳқиқот, ки аз ҷониби муаллиф вобаста ба ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ пешниҳод гардидааст, пурра ба самти таҳқиқоти илмӣ мутобиқ мебошад. Муаллифи диссертатсия наwgонии илмии таҳқиқотро дар асосноксозии назариявии моҳияти истифодабарии

самараноки сарватҳои табиӣ ва таҳияи дастурамалҳои методӣ оид ба мукамалнамоӣ ва таъсири онҳо ба рушди иқтисодиёти минтақа иборат аст, пешниҳод менамояд.

Муаллифи таҳқиқоти илмӣ **6 (шаш)** зербанди наwgонии илмиро таҳқиқ менамояд:

✓ Дар доираи наwgонии якум муаллиф кӯшиш намудааст, ки дар асоси омӯзиши ҷанбаҳои илмиву назариявии иқтисодии истифодабарии сарватҳои табиӣ ғояҳои истифодаи самараноки иқтидори табиӣ кишварро ошкор намояд. Дар баробари ин, аз ҷониби муаллиф таҳқиқи назарияҳои гуногун оид ба истифодаи захираҳои табиӣ барои муайян намудани нақш ва мақоми сарватҳои табиӣ дар рушди фаъолияти хоҷагидорӣ кишвар ошкор гардид ва он дар оянда имконият медиҳанд, ки самтҳои афзалиятнок ва мақсади асосии истифодабарии захираҳои табиӣ дар таъмини рушди босуботи иқтисодӣ нағш гузоранд;

✓ Банди дигари наwgонии илмӣ муаллиф доир ба масъалаҳои ошкорсозии самтҳои асосии истифодабарии сарватҳои табиӣ, истифодаи самараноки онҳо ва таъсири онҳо ба таъмини рушди босубот дар давлатҳои хориҷӣ бахшида шудаанд ва дар баробари ин сенарияҳои имконпазирӣ истифодаи таҷрибаи хориҷӣ барои кишвар асоснок карда шудааст, ки он комилан дуруст арзёбӣ мегардад;

✓ Банди сеюми наwgонии муаллиф иборат аз таҳлили сарватҳои табиӣ минтақа ҳамчун омилӣ калидии рушди иқтисодиёти вилояти Хатлон иборат буда, имкониятҳои рақобатпазирӣ ва иқтидори калони табиӣ он дар рушди ояндаи минтақа аз ҷиҳати илмӣ таъсири бевосита дорад;

✓ Яке аз банди муҳими наwgонии таҳқиқоти илмӣ муаллиф таҳлили вазъи истифодабарии иқтидори вилояти Хатлон махсуб ёфта, муаллиф дуруст қайд менамояд, ки маҷмуи омилҳои муайян карда шудаанд, ки барои истифодаи самаранок мусоидат мекунанд;

✓ Аз ҷониби муаллиф усулҳои арзёбии иқтисодии экологӣ ва таъсири он ба таъмини ҳифзи муҳити зист ва самаранокии истифодаи иқтидори табиӣ захиравии минтақа ошкор гардидаанд, ки ин ғояи илмӣ комилан дуруст ҳисобида мешавад;

✓ Дар доираи наwgонии 6-ми таҳқиқоти илмӣ худ муаллиф самтҳои асосии истифодабарии захираҳои табиӣ дар вилояти Хатлонро ошкор намудааст ва дар асоси онҳо тавсияҳои мушаххас оид ба беҳтаргардонӣ ва тақмили танзими давлатии онҳо ғояҳои илмӣ муфид пешниҳод менамояд.

Нуктаҳои асосӣ ба ҳимоя пешниҳодшавандаи муаллифи диссертатсия қисмати асосӣ ва хотимавии таҳқиқоти илмиро дар бар гирифта, онҳо мавқеи муаллифро ҳангоми арзёбии мавзӯи таҳқиқшаванда нишон медиҳанд.

Вобаста ба ин қайд кардан зарур аст, ки арзёбии дар нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшавандаи муаллиф имконияти минбаъдаи онро дар самти ошкорсозии қонуниятҳо ва хусусиятҳои захираистифодабарӣ, яъне истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ инъикос менамояд. Ҳамчунин нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда моҳияти назариявӣ, методологӣ ва амалии таҳқиқотро дар самти таҳқиқи масъала инъикос намуда, пурра раванди мавзуи илмиро фаро мегиранд.

Навгони илмӣ ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод аз ҷониби муаллифи диссертатсия пешниҳод мегарданд, комилан дуруст таҳия, коркард ва пешниҳод карда шудаанд.

Сохтори диссертатсия. Диссертатсияи муаллиф аз муқаддима, се боб, нух зербоб, хулоса ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёт ва мақолаҳои муаллиф оид ба мавзуи таҳқиқот иборат аст. Ҳаҷми умумии кор 180 саҳифа, аз ҷумла 19 ҷадвал, 3 диаграмма ва 8 расмро ташкил медиҳад. Рӯйхати адабиёти истифодашуда 177 номгӯйро дар бар мегирад.

Дар муқаддимаи таҳқиқот тавсифи умумии таҳқиқот зикр ёфтаанд, ки ба мубрамаи ва зарурати баргузории таҳқиқот, дараҷаи азхудшудаи мавзӯ, заминаҳои назариявӣ методологӣ, ҳадаф, объект, предмет, масъалаҳо, марҳилаҳо, пойгоҳҳои иттилоотӣ ва озмоишӣ, эътимоднокии натиҷаҳо, навгониҳои илмӣ, аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ, нуқтаҳои ҳимояшаванда, саҳми шахсии доктара дар таълифи диссертатсия, таъйиди диссертатсия, интишорот, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия бахшида шудаанд.

ДАР БОБИ ЯКУМ - таҳқиқи асосҳои илмию назариявии истифодабарии сарватҳои табиӣ дар шароити муносибатҳои низоми иқтисодӣ бозорӣ, дар асоси концепсияҳои асосии назариявии захираистифодабарӣ ва қонуниятҳои инкишофи он, хусусиятҳои назариявии истифодаи самараноки омилҳои истеҳсолот дар низоми иқтисодӣ бозорӣ ва инчунин ҷанбаҳои иқтисодии истифодабарии сарватҳои табиӣ дар давлатҳои тараққикардаи хориҷа мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Муаллиф дар таҳқиқоти илмӣ фикру ақидаҳои намоёндагони мактабҳои гуногуни иқтисодиро оид ба мазмун, мундариҷа ва моҳияти иқтисодии сарватҳои табиӣ ҷамъбаस्त намуда, қайд менамояд, ки: Сарватҳои табиӣ ҳамчун сармояи кишвар дар бисёр маврид ба ҳайси сарчашмаи иловагӣ баромад намуда, ҳамчун воситаи муҳим дар ҳамкориҳои иқтисодиву тичоратии давлатҳо низ нақши калидиро иҷро менамоянд (саҳ. 23). Баргариши дигари таҳқиқоти илмӣ муаллиф ҳангоми муайян намудани механизмҳои иқтисодии мубориза бо инфлосшавӣ дар мисоли кишварҳои рушди саноатӣ (ҷадвали 1.5, саҳ.42) ошкор мегардад. Қайд намудан зарур аст, ки муаллифи таҳқиқоти илмӣ механизми амалкарди иқтисодиро ба пардохтҳо ва

субсидияҳо ҷудо менамояд ва вобаста аз таъсири омилҳои гуногун фишанги иқтисодӣ ошкор мегардад.

ДАР БОБИ ДУЮМИ ДИССЕРТАТСИЯ - таҳқиқи ҷанбаҳои амалии арзёбии вазъи истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ ва таҳлили мавҷудияти иқтисодии табиӣ-захиравии вилояти Хатлонро бо назардошти ҳолати истифодаи соҳаҳои бахши воқеии иқтисодиёти минтақа, пеш аз ҳама, соҳаи кишоварзӣ ва саноат, ошкорсозии муаммоҳои рушд баҳри баланд бардоштани дараҷаи самаранокии истифодаи сарватҳои табиӣ, инчунин арзёбии иқтисодии экологӣ ва таъсири истихроҷи сарватҳои табиӣ ба рушди иқтисодиёти вилояти Хатлон мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Дар матни асосии боби 2 таърифи маълумотҳои омории мавҷуда, таҳлил ва арзёбии стратегияҳо, барномаҳо ва концепсияҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ ва минтақавӣ вазъи соҳаҳои кишоварзӣ, саноат ва иқтисодии маъданҳои ғайримеваҳӣ кишвар ҳуҷҷатҳои зарурӣ барои мавқеи устувор додан ба вилояти Хатлон ҳамчун минтақаи аз лиҳози иқтисодӣ қавӣ ва устувор баровардааст.

Боиси зикр аст, ки дар матни асосии боби мазкур муаллифи диссертатсия самаранокии иқтисодии истифодаи захираҳои табииро дар чор категорияҳои омилҳо: об, замин, захираҳои минералӣ ва захираҳои сайёҳӣ таҳқиқ менамояд (ҷадвали 2.3, саҳ. 58). Дар ин росто, муаллиф қайд менамояд, ки таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар вилояти Хатлон аз ҳама даромаднок захираҳои обӣ ба шумор мераванд, ки коэффитсиенти он ба 150% баробар мегардад. Захираҳои обӣ, пеш аз ҳама, барои рушди соҳаи кишоварзӣ ва гидроэнергетика истифода бурда шуда, аз ин сабаб, умуман, дар кишвар даромаднок арзёбӣ мегардад. Самаранокии он, инчунин, аз ҳисоби хароҷоти кам ифода мегардад. Бо ҳамин тартиб муаллиф бо истифода аз усулҳои зарифӣ (коэффисиентҳо) самаранокии ҳар як омилро муайян менамояд.

Яке аз бартариятҳои таҳқиқоти муаллиф дар боби мазкур SWOT таҳлили истифодаи самараноки захираҳои табиӣ дар минтақаи Хатлон арзёбӣ мегардад (ҷадвали 2.7, саҳ. 83). Дар инҷо муаллифи диссертатсия қайд менамояд, ки таҳлили ҷиҳатҳои қавӣ ва заифии истифодаи захираҳои табиӣ дар вилояти Хатлон имкон медиҳад, ки афзалиятҳо ва маҳдудиятҳои марбут ба истифодаи онҳо беҳтар дарк карда шаванд. Ин барои таҳияи стратегияҳои устувори идоракунии захираҳо ва пешгирии таъсири манфӣ, аз қабيلي тамомшавии захираҳо, офатҳои экологӣ ва бад шудани сифати зиндагӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

БОБИ СЕЮМИ ДИССЕРТАТСИЯ - ба роҳҳои асосии баланд бардоштани самаранокии истифодаи сарватҳои табиӣ, мукамалсозӣ ва танзими давлатии истифодабарии сарватҳои табиӣ дар ҳудуди вилояти Хатлон бахшида шудааст. Дар боби мазкур роҳҳои таҳқиқоти

истифодабарии сарватҳои табиӣ дар вилояти Хатлон, танзими давлатии истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ дар минтақа ва самтҳои афзалиятноки ҷалби сармоягузорӣ дар истифодабарии иқтисодии табиӣ минтақа мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Дар доираи боби мазкур муаллифи таҳқиқоти илмӣ барои баланд бардоштани самаранокии истифодабарии сарватҳои табиӣ дар ҳудуди минтақаро аз таъсири омилҳои зерин вобастагӣ медонад: истифодаи оптималии захираҳои табиӣ барқароршаванда ва истифодаи манбаъҳои алтернативии энергия; кам кардани партов ба объектҳои обҳои рӯйизаминӣ ва беҳтар намудани вазъи экологии онҳо аз ҳисоби имкони коркарди обҳои партов; истифодаи мутаносиби захираҳои табиӣ дар фаъолияти иқтисодӣ бо назардошти ҳифзи манфиатҳои наслҳои ҳозира ва оянда; татбиқи тадбирҳои муҳофизати муҳити зист аз таъсири зараровари равандҳои истехсоли ва фаъолияти инсон, инчунин оқибатҳои манфии навовариҳои технологӣ, ҳарбӣ ва ҷамъиятию сиёсӣ; назорати истифодаи захираҳои табиӣ аз тарафи корхона дар сатҳи давлатӣ (саҳ.107).

Барои исботи гуфтаҳои худ, муаллиф усулҳои истифодаи самараноки сарватҳои табииро дар сатҳи минтақавӣ меорад ва онҳо мантиқан дуруст арзёбӣ карда мешаванд (саҳ.108).

4. Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда.

Муқаррароти таҳқиқоти илмӣ, асоснокии нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, хулосаи тавсияҳои дар диссертатсия овардашуда, шаҳодат аз он медиҳад, ки муаллиф аз назарияҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ доир ба масъалаҳои истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ дар ҳудуди минтақа, чӣ аз лиҳози назариявӣ ва чӣ аз лиҳози амалӣ васеъ истифода намуда, дар асоси онҳо роҷеъ ба паҳлуҳои асосии масъалаи мазкур нуқтаи назари хешро пешниҳод намудааст. Дар баробари ин, қайд кардан зарур аст, ки мавзӯи таҳқиқгардида ва натиҷаҳои бадастовардашуда муваффақиятҳои муаллифро дар сатҳи зарурӣ инъикос менамоянд.

Эътимоднокии хулоса ва тавсияҳои диссертатсионӣ бо он собит мегардад, ки дар таҳқиқи диссертатсионӣ аз концепсияҳои илмӣ, назарияҳои илмӣ иқтисодии ватанию хориҷӣ, услубӣ-методологӣ ва амалӣ истифода шуда, тавассути дақиқияти маълумот, мутобикати ҳаҷми маводи таҳқиқ, коркарди натиҷаҳо, миқдор ва ҳаҷми интишори натиҷаҳои илмӣ ва интиҳоби дурусти методҳои таҳқиқ, мукамал гардидааст, ки истифодаи он ҳангоми татбиқи сиёсати иқтисодии минтақа, баланд бардоштани самаранокии иқтисодию ташкилӣ, молиявӣ ва истифодаи захираҳои табиёти соҳавидошта барои рушди устувори минтақа имконпазир аст.

5. Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро назарияи муосири иқтисодӣ, аз ҷумла, асарҳои илмии олимони соҳаҳои гуногун (назарияи иқтисодӣ, назарияи мезоиқтисодӣ, назарияи макроиқтисодӣ, иқтисодиёти минтақа ва ғайра), ки ба ташаккули тасаввуроти муосир дар бораи принципҳо, омилҳо, ҷанбаҳои алоҳидаи методологӣ ва равишҳои гуногуни захираистифодабарӣ бахшида шудаанд, ташкил додаанд. Асосҳои методологӣ таҳқиқотро асарҳои илмӣ таҳқиқоти олимони ва муҳаққиқони ватанӣ хориҷӣ соҳаҳои иқтисодиёт оид ба назария ва амалия захираистифодабарӣ, маводҳо ва санаду ҳуҷҷатҳои расмӣ (консепсияҳои сиёсати давлатӣ ва байнидавлатӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ ва сатҳи минтақавӣ), ки ба идоракунӣ ва мукамалгардонии равандҳои захираистифодабарӣ дар бахши воқеии иқтисодиёт бахшида шудаанд, ташкил додаанд. Зимни ҳалли масъалаҳои гузашташуда аз усулҳои таҳқиқоти риштаи илмҳои иқтисодӣ ва дар раванди асосноккунии муқаррароти назариявӣ, хулосаҳо ва тавсияҳо аз афзори воситаҳои сохторию функционалӣ истифода бурда шудаанд. Инчунин аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки хулосаҳои назариявӣ, усулҳо, равишҳо ва тавсияҳои пешниҳодшуда метавонанд ҳамчун афзори методӣ таҳлили мушкилоти сарватҳои табиӣ ва танзими рушди равандҳои бо он алоқаманд истифода шуда, сиёсати минтақавиро бо таъминоти равандҳои он ҳамроҳанг созанд.

Натиҷаҳо ва хулосаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонанд дар раванди тақмили усул ва принципҳои асосии сиёсати минтақавӣ дар кишвар, асосноккунӣ ва баланд бардоштани самаранокии қарорҳои қабулшавандаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ ҳамчун тавсияҳои методӣ хизмат намоёнд. Аз онҳо, инчунин, дар қоркарди минбаъдаи принципҳои самараноки истифодаи сарватҳои табиӣ дар сатҳи минтақавӣ бо дигар минтақаҳои кишвар ба таври васеъ истифода бурдан мумкин аст. Ҳангоми дар амал тадбиқ намудани натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ муаллиф сатҳ, сифат ва некуаҳволии аҳолии минтақа, яъне вилояти Хатлон (вазъи иҷтимоӣ) аз ҳисоби бо ҷойи қор таъмин намудани аҳолии деҳот баланд бардошта мешавад.

6. Нашри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Нуктаҳои асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 7 мақолаи илмӣ ва интишороти гуногун, аз ҷумла 4 адад дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расонида шудаанд. Дар баробари ин, қайд намудан зарур аст, ки муқаррароти асосии диссертатсия дар чорабиниҳои илмиву амалӣ мавриди муҳокима қарор гирифта, баҳои мусбат гирифтаанд.

Натиҷаҳои назариявӣ, методологӣ ва методие, ки дар диссертатсия ҷой доранд, аз тарафи муаллиф дар шакли маъруза дар конференсияҳои илмӣ-амалии сатҳи донишгоҳӣ ва муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ пешниҳод гардидаанд. Мухтавои асосии диссертатсия дар семинарҳои назариявӣ ва амалии илмӣ муҳокима гардидаанд.

7. Мутобикати диссертатсия ва автореферати он ба талаботҳои “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ” (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №267, аз 30 июни соли 2021). Диссертатсияи муаллиф дар мавзуи « Истифодабарии самараноки сарватҳои табиӣ ҳамчун омил рушди иқтисодӣ минтақа (дар мисоли вилояти Хатлон)» аз муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот ва се боб иборат мебошад ва бобҳои диссертатсия ба фаслҳо тақсим мешавад ва ҳамчунин, аз 6 банди хулоса, 6 банди пешниҳод ба илму истеҳсолот оид ба истифодаи амалии натиҷаи таҳқиқот иборат буда, ҳаҷми он 180 саҳифаи чопи компютерӣ баробар буда, дар он 19 ҷадвал, 3 диаграмма ва 8 расм тасвир ёфтааст. Дар қисмати муқаддима мубрами мавзуи таҳқиқ, дараҷаи омӯзиши он баён гардида, мақсад ва вазифаҳои қори диссертатсионӣ мушаххас шудаанд. Адабиёти истифодагардида аз 177 номгӯй иборат буда, муаллифони хориҷаи дурро низ дар бар мегирад.

Диссертатсия ва автореферати тақризшаванда дар асоси талаботҳои “Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия ва автореферати диссертатсия”, ки бо қарори Раёсати ҚОА-и назди Президенти ҶТ, аз 31.03.2022, №3 тасдиқ шудааст, таҳия гардидааст. Қори диссертатсионӣ, мазмуни диссертатсия ва автореферати он ба ҳалли мушкилоти самаранок истифодабарии сарватҳои табиӣ дар сатҳи минтақавӣ ва ҳудуди бахшида шуда, дар он назария, методология ва амалияи самаранок истифодабарии сарватҳои табиӣ, ки аз зумраи масоили таҳқиқотии илми иқтисодӣ ва шиносномаи ихтисоси 08.00.03 - Иқтисодӣ минтақавӣ ва ҳудудӣ аст, коркард шуда, ба самти илм мувофиқ мебошад.

Автореферати диссертатсия мазмуни асосии таҳқиқотиро пурра дар бар гирифта, мутобик ба талаботи мавҷуда таҳия гардидааст.

8. Саҳми шахсии доктара дар иҷрои таҳқиқоти илмӣ. Саҳми бевоситаи муаллиф дар таҳқиқот ҳангоми мустақиман иштирок намудан дар масъалагузориҳои илмӣ ва эътимоднокии ҳалли натиҷаҳои онҳо, гузаронидани таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ, амсиласозӣ, барномарезӣ, таҳлил ва хулосабарориҳои ҷамъбасти, шахсан навиштан ва ба нашр расонидани натиҷаҳо ва мухтавои асосии диссертатсия ифода ёфтааст. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ бо ягонагии дохилӣ ва робитаҳои байниҳамдигарии худ дар доираи таҳқиқоти назариявӣ ва амсиласозии концептуалии назариявии истифодаи сарватҳои табиӣ аз лиҳози иқтисодӣ ва

қонуниятҳои инкишофи он бо фарогирии равишҳои иқтисодии муосир, ки аз ғояҳои мактабҳои иқтисодӣ бар меоянд, дар низоми иқтисоди бозорӣ ва омехта метавонанд нақши муассир дошта бошанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ҷи мавзӯҳои илмӣ. Мавзӯи таҳқиқотии диссертатсия, ки фарогири қонуниятҳо ва хусусиятҳои инкишофи сарватҳои табиӣ дар шароити муосири иқтисодии минтақа мебошад, ба муайян кардани вобастагии сарватҳои табиӣ аз ҳисоби иқтидорҳои мавҷудаи иқтисодӣ бахшида шуда, бо барнома, ва стратегияҳои давлатӣ ва сатҳи минтақавӣ аз қабилӣ «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», «Стратегияи омӯзиш ва рушди фанҳои риёзӣ, дақиқ ва табиӣ дар соҳаи маориф ва илм дар давраи то соли 2030» ва барномаҳои рушди иқтимоӣ иқтисодии минтақаҳо барои давраи дарозмуддат ҳамроҳ буда, тибқи «Самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмӣ техникаӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» (иқтисодӣ: иқтисоди рақамӣ, ҳукумати электронӣ ва иттилоотӣ; маориф: таҳсилоти рақамӣ ва ташаккули низоми самараноки тайёр кардани кадрҳои ба рушди нерӯи инсонӣ, ҷомеа, давлат ва иқтисодӣ мусоидаткунанда ва рақобатпазир дар сатҳи ҷаҳонӣ), ки бо қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудаанд омода гардида, дар доираи самтҳои афзалиятноки бахши иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон амалӣ карда мешаванд.

Тавсияҳо бахри мукамалгардонии таҳқиқоти илмӣ. Дар баробари гуфтаҳои боло якҷанд тавсияҳо бахри дар оянда ҷоннок намудани сифати таҳқиқоти илмӣ пешниҳод карда мешаванд:

1. Аз ҷониби муаллифи диссертатсия ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ аз лиҳози иқтисодӣ дар ҳудуди вилояти Хатлон мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд. Ба андешаи мо, хуб мебуд, агар муаллиф истифодаи сарватҳои табиӣ минтақаи таҳқиқгардидаро бо минтақаҳои ҳамсоя, яъне ВМКБ ва ШНТҚ дар асоси таҳлили муқоисавӣ мавриди омӯзиш қарор мебуд. Сабаби асосии он мавқеи ҷуғрофии ҷойгиршавии баъзе аз сарватҳои табиӣ, ба монанди захираҳои об, замин, канданиҳои ғойаданок ва ғайра махсус мебуд.

2. Дар саҳ. 27 муаллифи диссертатсия оид ба таъсири омилҳои «лаънати захиравӣ» ҳангоми истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ ибрози назар менамояд. Ў қайд менамояд, ки таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки сатҳи азхудкунии сарватҳои табиӣ кишварҳое, ки дар марҳилаи рушд қарор доранд, назар бар кишварҳои мутараққӣ паस्तтар мушоҳида мешавад ва истифодаи сатҳи пасти идоракунии ва истихроҷи бойиҳои табиӣ ва инчунин сатҳи баланди интиқоли қувваи корӣ ба дигар минтақаҳо зухуроти хоси

лаънати захирахоро ба вучуд меорад. Бо ин фикр мувофиқ будан мантиқан дуруст аст, вале набояд фаромӯш кард, ки барои кишвархое, ки дар маркази ҷаҳонии муносибатҳои молиявӣ ва қарзӣ қарор надоранд (ба монанди Тоҷикистон), таъсири парадокс (ҳолати ғайриҷашмдош)-и лаънати захиравӣ таъсир надорад.

3. Иқтидори захиравии минтақаро муаллиф дар асоси мавҷудияти сарватҳои табиӣ минтақа, иқтидори иқтисодӣ, иқтидори иҷтимоӣ, захираҳои табиӣ мақсаднок, захираҳои табиӣ гуногун, иқтидори истеҳсолӣ, иқтидори содиротӣ ва комплекси иҷтимоӣ минтақавӣ маънидод менамояд (расми 2.1, сах. 66). Албатта, ки ба инобат гирифтани унсурҳои болоӣ иқтидори захиравии минтақаро инъикос намудан мумкин аст, вале дар доираи таҳқиқотҳои муосир як гуруҳ ҷузъҳо (компонентҳо)-и он мавҷуданд, ки мафҳуми иқтидори захиравиро дигаргун менамоянд ва ин ҳам бошад, иқтидорҳои илмӣ-техникӣ, иттилоотӣ, ҳуши маснуӣ (зеҳни сунӣ) ва дигарон. Дар оянда тавсия дода мешавад, ки ин ҷузъиётҳо низ ба инобат гирифта шаванд.

4. Ҳангоми баррасии масъалаҳои истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ аз лиҳози иқтисодӣ аз ҷониби муаллиф якчанд механизмҳои амалкард мавриди таҳқиқ қарор дода мешаванд. Яке аз механизмҳои амалкард ин механизми иқтисодии рушди устувори экологӣ-минтақавӣ интиҳоб мегардад (сах. 88) ва он ҳамчун маъноӣ гузаштан ба модели ба назар гирифтани хусусиятҳои иқтисодӣ ва табиӣ минтақаро дорад ва таносуби байни иқтисодиёт ва экологияро таъмин менамояд. Бештари унсурҳо, омилҳо ва хусусиятҳои механизми мазкур аз ҷониби муаллиф нишон дода шудаанд, вале набояд фаромӯш кард, ки дар ин ҷо зарурати истифодаи механизми дигари иқтисодӣ, ба монанди шарикӣ давлат бо бахши хусусӣ барои баланд намудани дараҷаи самаранокии истифодаи сарватҳои табиӣ дар сатҳи минтақавӣ ба вучуд меояд ва тавассути он метавон ҷалби сармояро ба вучуд овард. Дар оянда тавсия дода мешавад, ки муаллиф таҳқиқи масъалаи мазкурро низ мавриди амал қарор диҳад.

5. Тавсия дода мешавад, ки дар оянда, ҳангоми таҳқиқи масъалаи истифодаи самараноки сарватҳои табиӣ дар сатҳи минтақа муаллиф таъсири бевоситаи дастовардҳои илми муосир, аз қабيلي истифодаи роботҳо барои автоматизатсияи равандҳои азхудкунии захираҳои табиӣ, канданиҳои фойданок, татбиқи ҳуши маснуӣ баҳри беҳтар истифода намудани сарватҳои табиӣ, ояндабинии зеҳнии ҳосилнокии маҳсулоти истеҳсолшаванда ва ғ.-ро дар назар дошта бошад.

Тавсияҳои додашуда ба ҳеҷ вачҳ наметавонанд сифати таҳқиқоти илмӣ муаллифро поин фароранд ва ба натиҷаҳои асосии назариявӣ ва амалии таҳқиқот таъсири бевоситаи худро гузоранд.

9. Хулосаи ҷамъбасти онд ба сазовор донишони довтолаб ба дараҷаи илмӣ дахлдор. Ҳамин тариқ метавон хулоса намуд, ки довтолаби дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ Зухуров Бахтиёр Искандарович таҳқиқоти бисёрҷабҳаи илмӣ, амалӣ ва методологиро иҷро намуда, ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардидааст ва сазовори дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси болозикр мебошад. Диссертатсия ва автореферати тақризшаванда ба талаботи «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 30.06.2021, №267) ба пуррагӣ мутобиқат мекунад. Автореферати диссертатсия мазмунӣ асосии таҳқиқоти диссертатсиониро ифода намуда, дар он натиҷаҳои асосии барои ҳимоя пешниҳодшуда шарҳ дода шуда, аз рӯйи ҳаҷм ҷавобгӯ ба талабот мебошад.

Таҳқиқоти илмӣ муаллиф барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ дар мавзӯи «Истифодабарии самараноки сарватҳои табиӣ ҳамчун омилҳои рушди иқтисодиёти минтақа (дар мисоли вилояти Хатлон)» пешниҳодшуда ҳамчун кори илмӣ-тахассусӣ ба ҳисоб рафта, ба талаботи банди 31 «Тартиб додани дараҷаҳои илмӣ» (қарори ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 30.06.2021, №267) ҷавобгӯ мебошад. Бинобар ин, таҳқиқоти диссертатсионӣ тақризшаванда сазовори баҳои баланд буда, муаллифи он Зухуров Бахтиёр Искандарович арзандаи дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

**д.и.и., мудири шуъбаи
академияи хурди
илмҳои Тоҷикистон дар
назди Раёсати АМИТ**

М.И. Садриддинов

Имзои д.и.и., М.И. Садриддиновро тасдиқ менамоям:
Сардори шуъбаи кадрҳо
ва корҳои махсуси АМИТ

Акрамзода Толиб

Суроға: 734025, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 33,

Тел.: +992(37) 221 50 83; +992(37) 221 71 00.

Суроғаи электронии муассиса - e-mail: <https://amt.tj/tj/>.

Суроғаи электронии муқарризи расмӣ – sadrman_s@mail.ru.